

Az angol-zulu háború brit tisztek memoárjából

The anglo-zulu war from the perspective of british officers

¹Janssens Adrián Joshua

¹Szegedi Tudományegyetem, Szeged, Magyarország, figaro.sushi@gmail.com

Összefoglalás

A 19. század második felében egyre fontosabbá váló dél-afrikai brit gyarmat helytartója, Henry Bartle Frere London tudta nélkül indított 1879-ben háborút az ereje csúcán lévő Zulu királysággal szemben. A háborúban résztvevő négy brit tiszttel memoárjait fogom elemezni, akik négy különböző szemszögből mutatják be a konfliktus menetét önéletrajzikon keresztül. Foglalkozni fogok az önéletrajzok feldolgozásának módszertanával és kihívásaival. Röviden ismertetem a háború főbb eseményeit, illetve kutatási kérdéseim eredményét.

Abstract

At the peak of the Zulu Kingdom, Henry Bartle Frere, the governor of the South African British colony, that had become increasingly important in the second half of the nineteenth century, started a war over London's head against the Zulu Kingdom in 1879. Analyzing four British officers' memoirs who participated in the war, I will introduce the course of the conflict from four different points of view. Engaged in the methodology of the memoir's process and its challenges, I briefly review the main events of the war and the result of my research questions.

1. Módszertan, forrásbemutató, kérdésfeltevés

Tanulmányomban négy darab memoárt elemzek, ezek a primer források az ego-dokumentumok közé sorolhatók, azon belül is főleg az önéletrajzhoz. Ezen szubjektív dokumentumok feldolgozásához nincs egy kiforrott módszertan, mely alapján pontról pontra fel lehet dolgozni őket, inkább sarokpontok vannak, amik mentén képesek vagyunk elemezni az írásokat. Mint minden dokumentumnál, itt is fontos a keletkezésükkel kapcsolatban kérdést feltennünk, hogy mikor, milyen körülmények között, vagy minek a hatására keletkezett. Az élettörténet keletkezése szubjektív vélemény, hiszen az író azt gondolja, hogy van olyan eseménylánc, mely kitart egész életén át, és egyben tartja az élettörténetének útját. A szinte már filozófusi mélységekig elmenő Pierre Bourdieu francia szociológus és antropológus tette ezt a kijelentést az élettörténettel kapcsolatban: „Amikor „élettörténetről” beszélünk azt feltételezzük, hogy az élet maga egy történet, és hogy az élet egyben az individuális létezéssel kapcsolatos események együttese, amely egyéni történetként és e történet elbeszéléseként fogható fel” [1]. A radikális megfogalmazás mögött egy olyan kérdés található, hogy kit és mit keresünk a forrástípusokban, hogy az énnak van-e egy olyan szilárd magja, ami egy életpályát összetartani képes [2]. Ez a szilárd mag jelen esetben a katonai pályafutás a brit hadseregben, amit érdemesnek gondoltak papírra vetni.

Az alább látható 1. táblázatban megtalálható a négy memoár címe, valamint pár fontosabb adat

a szerzőkről. Ami mind a négy memoárt összeköti, az a katonai szolgálat a brit hadseregben – mind tiszttek voltak, illetve részt vettek az angol-zulu háborúban.

1. táblázat

Név	Katonai szolgálat kezdete	Memoár kiadásának éve	Memoár neve	Rendfokozat	Alakulat
Sir Bindon Blood's	1860 (1871) India	1933 (emlékezett és szakirodalmak)	Four score years and ten	Százados	1. hadosztály (műszaki alakulat)
Sir Evelyn Wood	1855 (1856) Krim	1906 (naplója alapján)	From midshipman to field marshal	Törzstiszt	4. hadoszlop
Sir Harcourt Mortimer Bengough	1855 (1856) Krim	1913	Memories of a soldiers life	Őrnagy	2. Natal Native zászlóalj
Sir Horace Smith-Dorrien	1877 (1879) Dél-Afrika	1925	Memories of forty-eight years service	hadnagy	Logisztikai feladatok

A memoárok keletkezését nézve mindre a katonai szolgálatuk után került sor, Blood's és Bengough barátok „nyomására” írták meg önéletírásukat. Blood's külön kiemeli, hogy nem írt naplót vagy levelet a katonai pályafutásáról, így csak kizárólagosan az emlékezetére tud hagyatkozni, amit szakirodalmakkal és levéltári anyagokkal egészített ki. Ez nagyban befolyásolja a memoár struktúráját, ugyanis tankönyvként írja le a hadjárat eseményeit, a csaták menetét, győztes vagy vesztes kimenetelük okait, független attól, hogy részt vett-e bennük vagy sem. Wood említi naplójának használatát az önéletírásához, Bengough erre nem tér ki, csak érzékelhető, hogy vagy naplót, vagy levelet használhatott segédanyagként, melyeket nem a hadjárat elejétől kezdett el rendszerességgel írni. Dorrien szintén nem tér ki arra, hogy írt-e naplót. Rátérve a rendfokozatra és alakulatoknál való szolgálatra, láthatjuk, hogy szinte minden téren belátást nyerhetünk a hadoszlop vezetésétől a műszaki és logisztikai feladatokon át egészen az őslakosokból toborzott és létrehozott zászlóaljakig. Három kutatási kérdést tettem fel, amikre a memoárokon keresztül szerettem volna választ kapni.

1.1 Mi a háború célja?

A következő fejezetben ki fogok térni a konfliktus kirobbanásának okaira, és ezek alapján próbáltam arra a kérdésre választ kapni, hogy ezek a több háborút is látott brit tiszttek fogalmazták-e meg egyáltalán véleményt memoárjaikban, hogy miért is mentek háborúba a zuluk ellen, vagy csak egy újabb konfliktusnak titulálva nem foglalkoztak a kérdéssel.

1.2 Zuluk megítélése a háború előtt és közben?

Michael Lieven A victorian genre: military memoirs and the anglo-zulu war című tanulmányában kitér a zuluk és britek közötti katonai tisztelet kialakulására a háború után. Így próbáltam annak utánajárni, hogy a brit katonák milyen véleményen voltak a zulukról a háború előestéjén és első felében.

1.3 Mi volt a háború sajátossága?

Itt olyan mondatokat kerestem, mint például, „*még soha nem láttam ilyet*”, „*ez volt a legnagyobb*” stb., melyek a több háborút megjárt veterán katona szájából tényleg kiemelhetik a konfliktust. Emellett pedig olyan elemeket kerestem, amik akár több memoárban is megjelenhettek

a háborúval kapcsolatban.

2. Az 1879-es angol-zulu háborúról röviden

A 19. század elején katonai reformon keresztüleső zuluk a század végére a délkelet-afrikai régió hegemon királyságává nőttek ki magukat. Katonai reformjukat *Saka* nevű uralkodójuk vezette be, melynek több pontja volt. Az egyik az új fegyver bevezetése, az *iklwa*, ami a hosszú hajítófegyverként használható *assegai* helyett egy rövid szűrőfegyver volt. Más téren szervezeti változást hozott be: a társadalmat ezrekbe sorolva és barakkokban elhelyezve képessé vált precízebb hadvezetést végrehajtani. A csatatereken pedig az új taktikának számító „*horns of the bull*” bekerítő manővert alkalmazta [3]. A szintén század elején brit fennhatóság alá kerülő Cape kolóniával (1806) eleinte nem sokat foglalkoztak a britek, egyszerűen nem volt fontos számukra, főleg Indiában lévő gyarmatuk megszilárdításával és kiterjesztésével voltak elfoglalva. A dél-afrikai gyarmatot nagyrészt búrok kolonizálták a 18. századtól kezdve, akik főleg hollandokból és flamandokból álltak.

Hogy megértsük a konfliktus lényegét, először a kolónia részeivel kell foglalkoznunk, majd a britek hozzáállását kell megértenünk gyarmatukhoz. Négy nagyobb régiót lehet elkülöníteni egymástól, a Cape és Natal kolóniákat, amik Dél-Afrika partjainak mentén helyezkedtek el, és közrefogta a belső területen elhelyezkedő Oranje Szabadállamot, illetve ezektől észak-keletebbre található Transvaal régióját, ami már közvetlen szomszédságban van a Zulu Királysággal. A Cape és majd 1844-től a Natal kolónia teljesen brit fennhatóság alá került, ami tömeges kivándorlást eredményezett a búrok részéről. A közvetlenül brit fennhatóság alatt nem álló Oranje Szabadállamba és a transvaali régióba vonultak át a menekülő búr lakosok, akik főleg farmerek voltak [4]. Mind az európai farmereknek és őshonos zuluknak a nagyállattartás (főleg tehén) volt a fő megélhetési lehetőség, ami a fűfélék széles választékát nyújtó régióból adódott [5]. A legelőért folytatott harc pedig folyamatos volt a farmerek és őslakosok között, ez az állandó nyomás, és a határok bizonytalansága kisebb-nagyobb incidensekbe és összecsapásokba torkollott. Láthatjuk, hogy nem volt egy stabil és nyugodt gyarmat a britek számára, mivel mind belső (búrok) és külső (búr-zulu) feszültségekkel küzdeniük kellett.

A régió stabilitásának rendbetételével eleinte nem sokat foglalkoztak a britek, ennek okait már fentebb említettem (fontosabb volt számukra az indiai kolóniák gyarmatosítása). Az 1860-as években nagy mennyiségben találtak gyémántot a dél-afrikai gyarmaton, ami elindította a gyémántlázat. Ez elkezdte sürgetni a briteket afelé, hogy egyesítsék a régiót, ezzel stabilizálva a gyarmatot [6]. Több elképzelés is volt, amiknek a célja mindenféleképpen egyfajta konföderáció létrehozása volt a régióban, már csak az eszköz volt kérdéses. 1877-ben Dél-Afrikának a főbiztosi pozícióját Henry Bartle Frere kapta meg, aki elődjéhez képest sokkal agresszívabb eszközökhöz folyamodott. Folyamatosan kereste a zulukkal a konfliktust, és minden lehetőséget megragadva próbált *casus belli*t kovácsolni ellenük. Végül két incidens is történt. Két zulu nő, akik a *nkhosi*, *Sihayp kaXongo* nemes családfőnek a feleségei voltak, szeretőikhez átszöktek Natalba. Amikor ez kiderült, egy kisebb zulu csoport a családból utánuk ment, és a Zuluk fővárosába vitte a két nőt, ahol a törzs törvényei szerint megölték őket [7]. A másik incidens Luneburg közelében történt. *Mbilini* Swazi törzsfő (aki a zuluk kegyeiben volt ekkor) rátámadt a helyi búr farmerekre, ahol az ellenállók és fegyverteleneket is lemészárolták. *Cetshwayo*, a Zuluk királya rögtön elszigetelte magát a Swazi törzsfőtől, de Frere propaganda gépezete meglovagolta a történeteket [8]. Ezzel olyan képet állítottak a zuluokról, hogy agresszív, harcias és nőket nem tisztelő barbár nép, akik már a helyi európai civileket sem kímélik. Fentebb már kitértem arra, hogy incidensek folyamatosan voltak a határ mentén mindkét fél részéről, mindenki hajtotta el a másikat a teheneit, vagy vezette a másik legelőire. A Swazi törzsfő tette extrém esetnek számít, amihez *Cetshwayonak* nem volt közvetlen beleszólása. Mindeközben a két fél között folytak a békés egymás mellett éléssel kapcsolatos

tárgyalások közvetítőkön keresztül, aminek 1878. december 11-én eredménye is született. A britek és zuluk egy nagyra nőtt fügefá alatt találkoztak, ahol az említett békés közvetítők által hozott eredményeket közölték, amit a zuluk pozitívan fogadtak. A végére érve Frere hangnemet és témát váltott, *Cetshwayot* pedig kész tények elé állította, követelte *Mbilini* és *Sihayo* fiainak a megadását (akik a nőrablásban vettek részt), illetve a zulu katonai rendszer leépítését a következő 30 napban. A követelések teljesítésének megtagadása esetén háborúval fenyegettek. Természetesen nem tett eleget *Cetshwayo* a britek követeléseinek, és mind a két fél a háborúra való készülődéssel töltötte az ultimátumban megadott idő napjait. Amit még fontos megemlíteni, hogy Frere a konfliktusról Londont nem tájékoztatta, mivel tudta, hogy a Brit Birodalomnak nem áll érdekében egy Dél-Afrikában lévő háború megvívása jelen pillanatban, amikor a világ másik felén a Cári Oroszország ellen a háború széléig forrósodott a diplomácia helyzete. Így nem teljes erejével tudott lecsapni a Brit Birodalom, hanem csak a rendelkezésükre álló 6 zászlóaljjal (még egy úton volt a tengeren, így összesen valamivel több, mint 2.000 ember) és két könnyű tüzérveteggel (ami 12 db ágyút jelentett) lovasság nélkül [9]. A zulu főszereg pedig Ulundiban gyülekezett, és 20.000 főt számlált. Végül 1879. december 11-én hivatalosan is háborúba került a két fél, és a brit csapatok megkezdték a zuluk földje elleni támadásukat.

A háború csak azon csatáiról és részeiről fogok beszámolni, amik ismertetése lényeges a memoárok elemzéséhez. A britek nehéz helyzet elé kerültek, mivel féltek a zulu sereg betörésétől a gyarmatok területeire, ezért 5 hadoszlopra osztották erejüket, és 5 különböző pozícióba vezényelték, ezzel szintén megosztásra kényszerítve a zulu főszereget [10]. Számunkra a 3. és 4. hadoszlop lesz a fontos. Dorrien a 3. hadoszlopban szolgált és végzett logisztikai feladatokat, emellett ez a hadoszlop volt a legerősebb mind közül, Wood pedig a 4. hadoszlop parancsnoka volt. Az első brit hadjárat sorsa hamar megpecsételődött, ugyanis a 3. hadoszlop 1879. január 22-én Isandlwanna mellett szembetalálkozott a zuluk főszeregével, és megsemmisítő vereséget szenvedett, maga Dorrien is alig tudott kimenekülni a zuluk lándzsái közül. Már csak ezért is értékes a visszaemlékezése, mert azon kevés személyek közé tartozott, akik túléltek a csatát. A vereséget követően a többi hadoszlop nem vonult tovább, és mindenki a saját harcát vívta elszigetelve egymástól, várva a csatavesztés hírért meghalló London segítségét. Nem messze Isandlwana-tól a zulu sereg egyik pár ezer főből álló része még január 22. estéjén megtámadta az időközben megerősített Rorke's Drift-i épületkomplexumot. Másnap hajnalig tartották magukat a brit védők, mire a zuluk nagy veszteségeket követően abbahagyták az épületek ostromát. Ugorva egy nagyobbat az időben, 1879. március 12-én az Intombe folyón próbált átkelni egy körülbelül 80 fős brit csoport, amikor egy párszáz főből álló zulu csoport rajtuk ütött, és szinte mindenkivel végeztek a helyszínen. Azért lesz fontos ez a kis csata, mert elképesztő módon rontotta a 4. hadoszlopban szolgáló katonák morálját, a zuluk rajtaütésétől folyamatos rettegést indított el. Szintén márciusban került sor a háború fordulópontjának számító Hlobane és Kambula csatákra. Wood 4. hadoszlopán mozgás közben március 28-án rajtaütött a zulu főszereg, és Kambula közelébe szorította vissza, ahol Wood berendezkedett a fő összecsapásra. Másnap (29-én) pedig komoly vereséget mértek a Kambula csatában a zulu seregre, akik ezt a vereséget nem tudták kiheverni. A hadjárat második felében átszervezték a brit hadsereget a beérkező friss csapatokkal együtt, és új lendülettel nekiindulva 1879. július 4-én Ulundinál végső vereséget mértek a zulukra, ezzel lezárva az angol-zulu háborút.

3. Eredmények

2. táblázat Eredmények

Név	Háború célja	Zuluk megítélése	Háború sajátossága
Sir Horace Smith-Dorrien	Diplomaták sikeresek, de a zulukkal gond van. Elmondása alapján a háború okaival tisztában van	Leírhatatlan vadság, civilizációs különbség, nemes nép, magas erkölcsi színvonallal	Logisztikai nehézségek taktikai szinten
Sir Evelyn Wood	-	-	Logisztikai nehézségek stratégiai szinten „Indokolatlan” pánik az éjszakai harctól
Sir Harcourt Mortimer Bengough	Csak sejtésük volt, hogy mi lesz a feladatuk a hajóúton, „a háború morálisan és politikailag jogos, önvédelem volt 20.000 európai 320.000 afrikaival szemben”, [11]	Kafir-nak nevezte eleinte őket, nyelvükkel foglalkozik Intelligensek, őszinték, derűsek és sokat csevegnek, szeretnek dohányozni és sört inni, élénk humorérzék „The Rock Splitter” (sziklahasító)	„Are they coming?” Auxiliáris zulu csapatok harcképtelensége
Sir Bidon Blood’s	-	Kedves, értelmes emberek	Felderítés és műszaki feladatok ellátásának a veszélye

A fent látható táblázatban láthatják kutatásom eredményét a kérdésekhez igazítva. Kezdve az elsővel, megjelennek a Frere propagandája által koholt vádak, hogy a zuluk vadak, megbízhatatlanok, és a konfliktus egyfajta európaiak és afrikaiai közötti ellentét rendezése. A második kérdésnél, a zuluk megítélésénél Bengough és Blood’s magyarázatra szorul. Blood’s később érkezik meg a kontinensre, illetve műszaki feladatainak elvégzésekor sokat van a zuluk társaságában, illetve a Cape kolóniában is többükkel beszélget. Bengough már több frontot megjárt tiszt, és mélységesen lesújtja, hogy egy zulukkal teli auxiliáris zászlóaljzat kell vezetnie, és eleinte negatívan is fogalmaz róluk. Érdekes módon egy idő után megváltozik ez a negatív kép, és még pozitív színben is ír róluk, hogy intelligensek, derűsek stb., emellett kiemeli, hogy szeretik a dohányt és a sört is, de berúgva soha nem látott egy zulut sem. A harmadik kérdésnél, a háború sajátosságánál egyértelműen látszik, hogy mint minden háború, ez is a logisztikai nehézségek minél szakszerűbb leküzdésén múlik. Jelen esetünkben az éppen csak gyarmatosítani elkezdett régiókon nincsenek megfelelően kiépített utak, megállóhelyek, így a hadoszlopoknak mindent vinniük kell magukkal, amit a tehének vagonok elé fogásával oldottak meg. Azonban a farmerek nem adták olcsón állataikat, és sokszor csak a következő tanyáig kísérték el a hadoszlopokat. Ebből látható az is, hogy

a kocsisok óriási százaléka civil volt, akiknek célja saját állataik és életük védelme volt. Wood memoárjából egyértelműen érzékelhető az ezzel járó nehézség, ugyanis folyamatosan azzal voltak elfoglalva, hogy honnan tudnának még több ellátást és igavonó állatot beszerezni. A szamaraknak örült a legjobban, ugyanis azt nem kellett úgy legeltetni, mint a teheneket, amik magas legeltetési igénye miatt akár az Ulundi elleni támadást is majdnem késleltetni kellett [12]. A másik, hogy a közkatonák nagyon féltek, hogy a zulus valahol meglepetésszerűen rajtaütnek csoportjukon (ez főleg az Intombe csata után volt így), Wood pedig nem értette a katonákat, ugyanis ő úgy gondolta, hogy egy éjszakai ütközetből nem kell félniük, mivel a zulus nem tudná ezredeiket a sötétben megfelelően irányítani, és igaza is volt. Ezt a folyamatos félelmet jól leírja egy megroppant lelkű brit katona folyamatosan ismétlődő mondata: „*Are they coming?*” [13]. Bengough írta le ezt a katonát, akivel Rorke’s Driftnél találkozott rögtön a csata után. Ami szembetűnő, hogy bizonyos helyeken nem találtam semmilyen információt, ezeket kihúztam a táblázatnál, ami jól bemutatja az ego-dokumentumok sajátosságát és szubjektív jellegét, mivel csak olyan dolgok kerülnek bele, amit az adott személy átélt, magának gondol, vagy emlékezett rá.

4. Hivatkozások

- [1] Pierre, Boirdieu. 2002. A gyakorlati észjárás: A társadalmi cselekvés elméletéről. Napvilág Kiadó. 68.
- [2] Kövér, György. 2011. Magán-Történelem (Naplók, Visszaemlékezések). Soproni Szemle, 65(1-4), 220.
- [3] A. Greaves, & M. Xolanzi. 2013. The Zulus at war. Skyhorse Publishing.
- [4] A. Greaves. 2006. Crossing the Buffalo: The Zulu war of 1879. UNKNO.
- [5] I. Knight. 2003. The Zulu War 1879. Osprey Publishing. 11.
- [6] A. Greaves. 2006. Crossing the Buffalo: The Zulu war of 1879. UNKNO.
- [7] I. Knight. 2003. The Zulu War 1879. Osprey Publishing. 17.
- [8] A. Greaves, & M. Xolanzi. 2013. The Zulus at war. Skyhorse Publishing.
- [9] I. Knight. 2003. The Zulu War 1879. Osprey Publishing. 20.
- [10] I. Knight. & I. Castle. 1992. Zulu War 1879: Twilight of a Warrior Nation. Osprey Publishing. 9.
- [11] Sir H. M. Bengough. 1913. Memories of a Soldiers’s Life. Edward Arnold. 117.
- [12] Sir E. Wood. 1906. From Midshipman to Field Marshal. Methuen & CO. 365.
- [13] Sir H. M. Bengough. 1913. Memories of a Soldiers’s Life. Edward Arnold. 116.